

УДК 94 (477) «1920/1938» (092) Змієнко+930.253
DOI: <https://doi.org/10.33782/2708-4116.2025.5.395>

Микола Крет*

ВСЕВОЛОД ЗМІЄНКО Й ОБОРОНА ЗАМОСТЯ 1920 Р.: СИСТЕМА ШТАБНОГО УПРАВЛІННЯ

Анотація: У статті здійснено комплексний аналіз організації та процедур роботи штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії Армії УНР під час оборони Замостя 28-31 серпня 1920 р. як ключового прикладу коаліційних дій українських і польських військ у польсько-радянській війні. На основі перевірених документів, мемуарів і польових звітів простежено роль начальника штабу полковника Всеволода Змієнка у побудові системи управління групою «Замостя».

До наукового обігу залучено масив джерел, що дозволяють реконструювати добовий ритм роботи штабу, багатоканальну структуру зв'язку, методи синхронізації артилерії, кулеметних секторів і бронепоездів, а також алгоритми реагування на кризові ситуації. Особливу увагу приділено інженерним роботам 6-го технічного куреня та залученого населення, які стали інструментом керування часом і простором бою, нівелюючи перевагу кінноти противника.

Проаналізовано документи штабу, що визначали конкретні диспозиції, маршрути, таблиці вогню та стандарти взаємодії, завдяки яким різнонаціональні підрозділи діяли як єдине угруповання. Висвітлено значення кризового алгоритму ночі 30/31 серпня, коли завдяки заздалегідь встановленим правилам застосування артилерії та введення резервів прорив 6-ї дивізії РСЧА був локалізований і не переріс у розлад управління.

Стаття пропонує систематизований опис «штабної архітектури» оборони Замостя, узгоджує кількісні показники сил і втрат, демонструє методологію «часових коридорів» і міжкорпусного зіставлення для дисциплінування джерельної асиметрії. Дослідження відкриває нові перспективи для вивчення українського внеску в коаліційні операції 1920 р., персональної ролі В. Змієнка та формування корпусу української військової традиції.

Ключові слова: оборона міста, війна 1920 року, польсько-радянська війна, військова коаліція, Шоста січова стрілецька дивізія, польська армія, Замостя, Всеволод Змієнко

Постановка проблеми: Оборона Замостя 28-31 серпня 1920 р. є репрезентативним епізодом польсько-радянської війни, у межах якого українські підрозділи Армії УНР діяли у коаліції з Військом Польським на урбанізованому оперативно-тактичному просторі. Попри наявність узагальнюючих наративів і мемуаристики, подія висвітлена неповно: більшість праць сфокусовані на маневрах підрозділів РСЧА та дій польських з'єднань, тоді як участь 6-ї Січової стрілецької дивізії та, зокрема, штабна складова управління обороною подаються фрагментарно. Унаслідок цього досі не відтворено у цілісному вигляді «штабну архітектуру» оборони – логіку планування, структуру підпорядкованості, канали зв'язку, алгоритми взаємодії з артилерією та бронепоездами, а також роль інженерно-фортифікаційних робіт у формуванні часової переваги оборонців.

---

* Крет Микола Анатолійович – начальник науково-дослідного відділу вивчення та впровадження досвіту наукового центру Військової академії (Одеса, Україна); ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-8654-599X>; e-mail: danmerantanta802@gmail.com

Ключовою постаттю цього виміру виступає начальник штабу 6-ї дивізії В. Змієнко, на якого покладалися вироблення оперативних документів, координація дій різнорідних підрозділів у складі групи «Замостя» під командуванням М. Безручка, підтримання єдності управління за умов рухомого бою та реагування на кризові ситуації (зокрема під час нічних спроб прориву підрозділів РСЧА на ділянці р. Лабунка). Наявні описи, опираються переважно на мемуарні свідчення і фрагментарні витяги з наказів, та не дозволяють належно оцінити внесок штабу 6-ї дивізії в забезпечення стійкості оборони, що зумовлює потребу у спеціальному аналізі.

Проблема дослідження полягає у встановленні організації та процедур роботи штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії під час оборони Замостя з виокремленням персональної ролі В. Змієнка та уточненням механізмів польсько-української взаємодії. Її розв'язання важливе для розуміння коаліційного характеру бойових дій 1920 р., верифікації біографій ключових діячів Армії УНР та узгодженого опису української військової традиції.

Огляд літератури. Стан наукової розробки теми оборони Замостя 28–31 серпня 1920 р. демонструє нерівномірність уваги до різних її вимірів. Загальний перебіг боїв та їхній стратегічний контекст у польсько-радянській війні описано докладно, натомість «штабна архітектура» оборони, зокрема роль начальника штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії Всеволода Змієнка, лишається реконструйованою фрагментарно. До подолання цієї фрагментарності корисно залучити два типи джерел: по-перше, дослідження з організації та структури організації Армії УНР (О. Вішка¹, П. Самутин², О. Савченко³, А. Домарацький⁴), по-друге, корпус польських оперативних документів із точною системою дат і годин (К. Яцинік⁵, Я. Ставінські⁶, Т. Ольшанські⁷, В. Новак⁸).

У сучасній українській науці постать В. Змієнка вже відзначена як важлива, але здебільшого її розглядають у вигляді біографічних нарисів і загальних оглядів військового керівництва Армії УНР. Найчастіше дослідники фокусуються на його кар'єрних етапах, участі у формуванні частин і вимушеній еміграції, рідше – на конкретних штабних практиках доби активних бойових дій. Репрезентативними тут є праці, що систематизують коло діячів Армії УНР і подають верифікований фактаж щодо служби та посад (Т. Вінцовський⁹, Я. Тинченко¹⁰, О. Удовиченко¹¹, О. Скрипник¹²). «Цю концептуальну базу

---

¹ Вішка О. Шоста Січова Стрілецька Дивізія Армії Української Народної Республіки: формування, бойовий шлях, інтернування. Торунь: Наукове видавництво Університету Миколая Коперника, 2012. 485 с.

² Самутин П. Командний склад VI-ої Січової стрілецької дивізії // Вісті комбатанта. 1973. № 3. С. 5–6.

³ Савченко О. Із славного минулого // Оборона Замостя VI Січовою стрілецькою дивізією армії УНР у 1920 р. Торонто, 1956. 32 с.

⁴ Домарацький А. Оборона Замостя // Оборона Замостя VI Січовою стрілецькою дивізією армії УНР у 1920 р. Торонто, 1956. 32 с.

⁵ Jacyńk K. Wspomnienia z walk 30 Pułku Strzelców Kaniowskich pod Zamościem 25–31.VIII.1920 r. // Wojskowy Przegląd Historyczny. 1992. № 4. S. 62–88.

⁶ Stawiński J. Likwidacja ostatniego zagonu Budionnego // Przegląd Kawaleryjski. 1930. Nr. 10. S. 187–211.

⁷ Olszański T.A. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r. // Warszawskie Zeszyty Ukrainoznawcze. Warszawa, 1996. № 3. S. 150–161.

⁸ Nowak W., Ślipiec J. Polsko-ukraińskie walki z Armią Czerwoną w 1920 roku na Zamojszczyźnie // Przegląd Wojskowo-Historyczny. 2004. № 2. S. 93–106.

⁹ Вінцовський Т., Музичко О., Хмарський В., Мисечко А., Гончарук Т. Всеволод Змієнко: Козак–нащадок козаків // Чорноморська хвиля Української революції: провідники національного руху в Одесі у 1917–1920 рр. Одеса: ТЕС, 2011. С. 161–170.

доцільно доповнити працями, що розкривають штабну роботу Армії УНР у 1920 р. (Ф. Мелешко¹³, П. Самутин¹⁴, О. Вішка): вони дозволяють перейти від біографічного опису до реконструкції конкретних функцій штабу 6-ї ССД, процедур планування, контролю виконання та комунікацій, у межах яких діяв Змієнко.

Перехід від загальних наративів до «внутрішньої кухні» оборони підтримується джерелами еміграційного походження. Спогади М. Безручка¹⁵ та корпус документів і коментарів, зібраних О. Доценком¹⁶, разом із матеріалами «Вістей комбатанта» (П. Самутин) вводять читача у щоденну рутину штабу: підготовку оперативних розпоряджень, розклад нарад, формати розвідданих, узгодження дій із бронепоездами та артилерією, організацію зв'язку та міського тилу. Ці тексти дають незамінні деталі, але потребують систематичної зв'язки зі структурними працями (О. Вішка) і з польськими оперативними матеріалами, щоб уникнути ідеалізації й упередженого відбору джерел (Я. Легець¹⁷, Т. Кршастек¹⁸).

На стику біографічної та інституційної історії опиняються дослідження раннього військового досвіду В. Змієнко в імперських структурах (А. Ганін¹⁹). Їх залучення пояснює професійні компетенції, з якими В. Змієнко увійшов у кампанії 1919–1920 рр., та слугує тлом для інтерпретації штабних рішень серпня 1920 р.; однак вони не замінюють спеціальної реконструкції процесів управління під Замостям.

Польська історіографія вирізняється силою у реконструкції оперативного контексту – від контрудару під Варшавою до ролі угруповань на напрямку Люблін-Замостя та кульмінації кавалерійських боїв під Комаровом. Окреме значення має видання «Битва за Львів та Замостя 1920. Оперативні документи, частина III (21 серпня – 4 вересня)»²⁰, що містить повнотекстові накази, телеграми з датами та годинами і дозволяє відтворити хронологію рішень штабу групи «Замостя», зміну маршрутів бронепоездів і взаємодію артилерії з піхотою.

---

¹⁰ Тинченко Я. Офіцерський корпус Армії Української Народної Республіки (1917–1921). Київ: Темпора, 2007. 536 с.

¹¹ Удовиченко О. Україна у війні за державність. Історія організації і бойових дій Українських Збройних Сил 1917–1921. Вінніпег, 1954. 181 с.

¹² Скрипник О. Таємний легіон Української революції. Київ: Ярославів Вал, 2015. 320 с.

¹³ Мелешко Ф. Південно-східна група Армії УНР // Вісті комбатанта. 1970. № 5. С. 7–11.

¹⁴ Самутин П. VI-а Січова Стрілецька дивізія // Вісті комбатанта. 1974. № 2. С. 21–28; № 5. С. 33–41.

¹⁵ Безручко М. Січові стрільці в боротьбі за державність. Каліш: Чорномор, Українського товариства Допомоги Емігрантам з України в Каліші, 1932. 82 с.

¹⁶ Доценко О. Літопис Української революції. Матеріали і документи до історії Української революції. Т. 2, кн. 4–5. Львів, 1923. 356 с.

¹⁷ Legieć J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 r. Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. 320 с.

¹⁸ Krzastek T. Bitwa zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku // Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920. Warszawa: IPN, 2010. S. 215–233.

¹⁹ Ганін А. Корпус офицеров генерального штаба в годы Гражданской войны 1917–1922 гг. Москва: «Русский путь», 2009. С. 94, 95, 98, 228, 477, 671, 751, 752.

²⁰ Bitwa Lwowska i Zamojska. Dokumenty operacyjne. Część III (21.VIII – 4.IX.1920) / oprac. i przygot. do dr. zespół pod red. Marka Tarczyńskiego; Janusz Cisek [et al.], Warszawa, 2009.

Узагальнення В. Мазярчик²¹, М. Болтуч²² та Я. Легец щодо Армії УНР у війні 1920 р. допомагають окреслити місце українського компонента в союзному задумі, уточнити чисельність і маршрути частин, а також подолати другорядне трактування 6-ї ССД у частині польської історіографії. Просторовий вимір і логіку укріплень доцільно уточнювати за дослідженнями Я. Федушка²³ та З. Нога²⁴, що фіксують геометрію міського ядра, переваги огляду та пояснюють роль залізничного насипу як внутрішнього бар'єра.

Попри зростання корпусу публікацій, у наявних працях лишаються системні прогалини. Хроніка рішень у проміжку 28-31 серпня з прив'язкою до годин, мереж зв'язку й інженерно-фортифікаційного планування подаються нерівномірно. Заповнення цих лакун видається можливим через комбінацію польських оперативних документів (Я. Цісек²⁵) з українськими еміграційними свідченнями (М. Безручко²⁶, О. Доценко²⁷), та зі структурними описами організації Армії УНР (О. Вішка²⁸), які задають стандарт процедур і дозволяють інтерпретувати окремі епізоди у координатах реальної роботи штабу.

Незважаючи на зростаючий інтерес до постаті Всеволода Змієнка, досі відсутнє окреме дослідження присвячене його ролі саме як штабного керівника у конкретній бойовій операції. Навіть у працях, де він згадується як організатор чи координатор, його особистий внесок у забезпечення єдності управління в умовах коаліційної міської оборони залишається на периферії уваги. Комплексне поєднання різних груп джерел – наукових студій, документальних публікацій, свідчень учасників та архівних матеріалів – дає підстави для цілісної реконструкції того, як саме було організоване управління обороною Замостя, а також для аналітичної оцінки ролі начальника штабу у цій системі.

Мета статті – на основі доступних і перевірених матеріалів з'ясувати внесок начальника штабу 6-ї Січової стрілецької дивізії В. Змієнка у забезпечення стійкості оборони Замостя 28-31 серпня 1920 р. та показати, як у коаліційній взаємодії з Військом Польським узгоджувалися дії гарнізону. Йдеться про пояснення, які саме управлінські рішення та в які моменти стали визначальними, як вони співвідносилися з оперативною обстановкою в місті та на його підступах, і яким чином цей комплекс дій зірвав замисли противника.

Стаття систематизує відомі свідчення про ключові рішення штабу та їх часову прив'язку настільки, наскільки це дозволяє джерельна база; простежує загальні механізми польсько-української координації в межах групи «Замостя» та роль інженерних робіт, артилерії й бронепоездів у відбитті штурмів; уніфікує розбіжні кількісні оцінки сил і втрат.

---

²¹ *Maziarczyk W.* Zamość w okresie wojny Polsko – bolszewickiej 1920 r. (reakcje społeczne na wydarzenia frontowe) // Наукові праці історичного факультету Запорізького державного університету. 2004. Вип. XVIII. С. 272-278.

²² *Boltuć M.* Budienny pod Zamościem // Bellona. 1926. Т. XXII, З. 3. С. 203-229.

²³ *Feduszka J.* Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytnej XVI-XIX w. // Twierdza Zamość. Zamość: Muzeum Zamojskie, 2016. С. 209-218.

²⁴ *Noga Z.* Atlas Historyczny Miast Polskich. Zamość. Wprowadzenie. Wrocław: Instytut Historii PAN; Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 2020. 24 s.

²⁵ *Bitwa Lwowska i Zamojska...* S. 1207.

²⁶ *Безручко М.* Січові стрільці в боротьбі за державність...

²⁷ *Доценко О.* Літопис Української революції...

²⁸ *Вішка О.* Шоста Січова Стрілецька Дивізія Армії Української Народної Республіки...

При цьому робота свідомо не претендує на повну реконструкцію внутрішньої структури штабу чи докладної схеми каналів зв'язку: висновки формулюються в межах наявних даних із чітким позначенням меж реконструкції.

Виклад основного матеріалу. Оборона Замостя 28–31 серпня 1920 р. формувалася на тлі різкої зміни співвідношення сил після польського контрудару під Варшавою²⁹. Радянське командування прагнуло повернути ініціативу швидким виведенням 1-ї Кінної армії на напрямок Сокаль–Тишівці–Замостя–Люблін, щоб порушити комунікації III польської армії та створити кризу в її тилу³⁰. Дводобова затримка з ухваленням рішень з радянського боку дала полякам змогу укріпити опорні пункти та визначити Замостя ключовим вузлом для стримування маневру кінноти.

У стратегічній ситуації вирішальним стало своєчасне оформлення участі українських військ у коаліції. Наказ Головної команди військ УНР № 6 від 25 лютого 1920 р. передбачав створення 6-ї Січової стрілецької дивізії, покликаної офіційно оформити участь українських сил у складі союзницького угруповання та забезпечити захист національних інтересів³¹. Організація оборони Замостя була доручена 6-й Січовій стрілецькій дивізії. Її штаб, окрім внутрішніх функцій, виступав також командним осередком групи «Замостя». Керівництво угрупованням здійснював полковник Марко Безручко, тоді як функції начальника штабу виконував полковник Всеволод Змієнко³².

Під керівництвом штабу польські й українські підрозділи були зведені в єдине оборонне угруповання, де узгоджено ролі маневрових частин, піхоти та артилерії³³. Пріоритет було надано фортифікаційним спорудам та інженерним бар'єрам, покликаним стримати наступ кінноти. Оборонне планування ґрунтувалося на тверезій оцінці співвідношення сил: противник мав перевагу в кінноті, кулеметах та артилерії, а ризик оточення міста залишався високим³⁴.

Упродовж 28–29 серпня дана організаційна схема слугувала підґрунтям для нарад і розпоряджень штабу групи «Замостя», а також для координації дій із польськими підкріпленнями³⁵. У структурі управління діяла дворівнева модель: командувач групи полковник М. Безручко формулював оперативний задум, а начальник штабу полковник В. Змієнко забезпечував його реалізацію шляхом підготовки відповідних документів – розкладів, графіків і таблиць взаємодії³⁶.

Схему підпорядкування організували за принципом чіткого розмежування відповідальності: кожна ділянка мала власний штабний вузол. Найзагрозливіший сектор – Нова Осада – перебував під командуванням командира 31-го полку, який отримував від штабу групи визначені рубежі та завдання, а також завчасно узгоджені часові інтервали для

---

²⁹ Bitwa Lwowska i Zamojska... S. 142–145.

³⁰ Krzastek T. Bitwa zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku // Polska i Ukraina w walce o niepodległość 1918–1920. Warszawa: IPN, 2010. S. 217–220.

³¹ Доценко О. Літопис Української революції. Т. 2, кн. 4–5. Львів, 1923. С. 43–45.

³² Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність. Каліш: Чорномор, 1932. С. 38–40.

³³ Самутин П. Київ 1920 року // Вісті комбатанта. 1974. № 1. С. 22–37.

³⁴ Російський державний військовий архів. Ф. 104. Оп. 5. Спр. 65. Арк. 843.

³⁵ Самутин П. VI-а Січова Стрілецька дивізія // Вісті комбатанта. 1975. № 5. С. 33–41.

³⁶ Legieć J. Armia Ukrainiejskiej Republiki Ludowej w wojnie polsko-ukraińsko-bolszewickiej 1920 r. Toruń: Adam Marszałek, 2012. S. 203–205; Кедрин І. Життя – події – люди. Нью-Йорк: Червона калина, 1976. С. 211–212.

нічних вилазок і розвідки боєм³⁷. Другий рубіж оборони пролягав по залізничному насипу, який виконував функцію внутрішньої протикінної лінії. Він перебував у безпосередньому підпорядкуванні штабу 6-ї дивізії, де було зосереджено підрозділи технічного куреня, штабну сотню та локальні резерви для оперативного реагування³⁸. Попри наявність власного тактичного командування, бронепοїзди діяли в межах визначених штабом групи відтинків колії. Вони виконували подвійну функцію: слугували рухомими артилерійськими платформами та засобами ведення спостереження за прилеглою місцевістю³⁹. Така чітка секторизація усувала дублювання зусиль і забезпечувала однозначну відповідальність за кожен ключовий вузол оборони. Роль начальника штабу полягала в тому, щоб звести ці елементи в цілісну систему, визначивши межі повноважень вузлів, погодивши їхні дії та забезпечивши однакові стандарти виконання.

Система комунікацій була свідомо спроектована багатоканальною, що мало забезпечити керованість навіть у разі пошкодження окремих ліній. Її стаціонарну основу становив телефонний зв'язок між штабом, ратушною вежею як головним спостережним пунктом, залізничною станцією та міськими опорними пунктами. Лінії прокладали з резервуванням і виводили на черговий пост оперативного відділу. Рухомий рівень зв'язку забезпечували кур'єри 6-го кінного куреня. Вони здійснювали доставку термінових наказів і донесень між штабом у місті, передмістями та угрупованнями за Гучвою, а також виконували функції резервного каналу у випадках переривання телефонних ліній або загрози для технічних команд на окремих ділянках полотна. Вогневий канал включав артилерійський дивізіон і три бронепοїзди, що діяли за єдиними таблицями та маршрутами. Координація штабу під керівництвом В. Змієнка забезпечувала швидкий цикл від спостереження до вогневого реагування.

Добовий ритм роботи штабу був організований за принципом послідовного оновлення обстановки. У нічні години та ранкові сутінки проводилися розвідувальні дії та рейди малих груп. Опівранку оперативний відділ узагальнював отримані дані у вигляді стислого огляду для командувача та начальника штабу, після чого на ділянки негайно надходили відповідні накази й уточнення. Упродовж дня здійснювався безперервний телефонний зв'язок із ключовими опорними пунктами, а у вечірній час проводилося повторне звірення карт і корекція маршрутів нічного патрулювання бронепοїздів. Завдяки такій організації навіть часткові втрати ліній не занурювали оборону в інформаційну порожнечу.

Не менш значущою була дисципліна у документації, за яку В. Змієнко відповідав особисто. Кожен наказ мав усталену структуру – стислий опис ситуації, чітке завдання, правила взаємодії, засоби зв'язку та порядок медичного забезпечення. Схеми взаємодії фіксували на ситуаційних картах із трафаретними позначеннями секторів вогню, маршрутів кур'єрів та умов уведення резервів. Офіцери зв'язку, закріплені за польськими підрозділами та бронепοїздами, фактично виконували роль «перекладачів» процедур, щоб єдині сигнали та стандарти запиту вогню однаково читалися всіма учасниками. Документальне забезпечення становило ключовий елемент системи управління: без нього інженерні бар'єри, артилерія та рейдові дії не могли б функціонувати як єдина операційна структура.

---

³⁷ Bitwa Lwowska i Zamojska...

³⁸ Feduszka J. Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytniej XVI-XIX w.... S. 209-218.

³⁹ Olszański T. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r.... S. 83-95.

Концепція міської оборони від початку ґрунтувалася на багаторубіжній структурі: перший ешелон розташовувався на Новій Осаді, друга лінія спиралася на залізничний насип, що охоплював Старе місто з півдня та сходу, третя – формувалася на основі залишків давніх фортифікацій⁴⁰. Ратушна вежа виконувала функцію головного спостережного пункту з оглядом до п'ятнадцяти кілометрів, що забезпечувало своєчасне виявлення змін на підступах, коригування планів та організацію нічних і ранкових розвідок боєм⁴¹. Просторові параметри оборони безпосередньо відображалися у процедурному забезпеченні: секторизацію відповідальності, стандартизовані маршрути кур'єрів, таблиці виклику вогню й узгоджені часові інтервали взаємодії з рухомими засобами підтримки⁴².

Розгортання здійснювалося у дві взаємопов'язані фази. Першою була інженерно-тилова підготовка: упродовж 25–28 серпня сапери 6-го технічного куреня під керівництвом сотника-інженера Володимира Бокитька встановили до вісімнадцяти кілометрів колючого дроту, розташованого на ключових підступах у три-чотири ряди з проміжними опорними пунктами й укриттями⁴³. Паралельно здійснювалося накопичення боєприпасів і впорядкування міського тилу: було введено режимні обмеження та посилене патрулювання, проведено розмежування військових і цивільних запасів, а ресурси місцевого кооперативу спрямовано на забезпечення населення за ощадливими нормами⁴⁴. До виконання земляних робіт було залучено від трьох до п'яти тисяч мешканців міста й околиць. Українські сапери організовували їх розподіл по дільницях відповідно до загального задуму оборони та майбутніми секторами кулеметного й артилерійського вогню.

Другим етапом стало бойове розгортання. Першу лінію на Новій Осаді зайняли підрозділи 31-го полку канівських стрільців, інтегровані в єдину систему управління через стандартизовані сигнали, фіксовану черговість донесень та узгоджені часові інтервали для вилазок і розвідок боєм⁴⁵. Другий рубіж по залізничному насипу укріплювали частини 6-ї Січової дивізії та технічний курінь; тут зосереджували локальні резерви для негайного закриття можливих проривів.

Кульмінацією цього планово-настановчого циклу став наказ капітана Миколи Болтуця № 700/оп від 28 серпня. Він був вироблений на нараді штабу групи о 15:00 під головуванням полковника Марка Безручка за участю начальника штабу полковника Всеволода Змієнка, оперативного відділу та командирів інженерних і артилерійських частин⁴⁶. Документ визначав конкретні диспозиції першого ешелону, порядок взаємодії з дивізіоном артилерії 10-ї піхотної дивізії, маршрути патрулювання, розгортання перев'язочних і збірних пунктів, а також часові межі нічних дій. Його виконання було інтегроване у добовий цикл роботи штабу: вечірне зведення обстановки, розсилка витягів

---

⁴⁰ Feduszka J. Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytniej XVI-XIX w.... S. 211-214.

⁴¹ Доценко О. Літопис Української революції... С. 47-50; Безручко М.Д. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 41-45.

⁴² Wiszka E. Szósta Strzelecka. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii UNR. Formowanie – Szlak bojowy – Internowanie (1920-1924). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. S. 64-88.

⁴³ Мелешко Ф. Південно-східна група Армії УНР // Вісті комбатанта. 1970. № 3-4. С. 64-71.

⁴⁴ Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі. Нью-Йорк: Червона калина, 1976. С. 300-301.

⁴⁵ Bitwa Lwowska i Zamojska... S. 146-149; Krzastek T. Bitwa zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku... S. 220.

⁴⁶ Legieć J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie 1920 r.... S. 204-205.

наказу до ротних відділень, перевірка доведення через офіцерів зв'язку та ранкове звірення карти з урахуванням результатів нічних вилазок. Роль Змієнка полягала у зведенні всіх зазначених заходів в єдину систему документів, графіків і процедур, що забезпечувала керування кожної ланки оборони⁴⁷.

Наступного дня штаб видав деталізований наказ на основі даних із ратуші, кінних роз'їздів і бронепоездів. Уточнено розміщення підрозділів, маршрути розвідки та сектори відповідальності. Бронепоезд «Смерть» діяв на дільниці Замостя–Завадка, «Загончик» – Замостя–Конюхи, «Месник» – Завадка–Красний Став; графік їхніх виходів узгодили з нічними рейдами піхоти.

Після заняття противником станції Завадка маршрути були перебудовані без зміни загального задуму: збережено перехресне перекриття східної дуги, а кур'єрську службу додатково посилено для прискорення обігу донесень між передмістями та штабом.

У документах простежувався чіткий «ритм оборони»: ніч – розвідка, світанок – узагальнення й уточнення, день – зв'язок і контроль, вечір – перерозподіл вогневих засобів і корекція бар'єрів. Так просторовий план перетворювався на конкретні дії, що забезпечували керування у бою.

Зменшення невизначеності забезпечувалося використанням кількох дублювальних каналів здобуття й обробки інформації. Ключову роль відігравав пост на міській ратуші, який завдяки широкому огляду дозволяв завчасно виявляти переміщення противника та рух обозів⁴⁸. Спостереження фіксувалися з орієнтацією на домінуючі місцеві об'єкти – висоти й окраїни лісових масивів на дузі Калиновичі–Майдан–Сітанець–Лабуне. Отримані дані заносили до коротких рапортів із зазначенням часу, напряму, орієнтовної чисельності та характеру виявлених цілей⁴⁹. Ці повідомлення одразу наносилися на ситуаційну карту оперативного відділу, де сукупність відміток визначала зони ймовірного натиску та орієнтовні точки для дій артилерії⁵⁰.

Завдання визначалися у вузько окреслених межах: перевірка наявності сторожових застав, захоплення полоненого для допиту, оцінка стану під'їзних шляхів і, за можливості, зрив підготовчих дій противника шляхом вилучення трофейних матеріалів⁵¹. Повернення груп узгоджувалося з виходами бронепоездів і готовністю артилерійських батарей, що забезпечувало ураження переслідувача та прикриття відходу.

Бронепоезди «Загончик», «Месник» і «Смерть» виконували подвійну функцію: рухомих батарей і засобів спостереження на колії. Їхні патрулі забезпечували не лише вогневу підтримку, а й оперативні донесення про стан полотна, місця розвантаження противника та появу кінних застав на перегонах і підступах до станцій⁵².

---

⁴⁷ Скрипник О. Таємний легіон Української революції... С. 145-147.

⁴⁸ Доценко О. Літопис Української революції... С. 51-54; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 45-48.

⁴⁹ Wiszka E. Szósta Strzelecka. Szósta Siczowa Dywizja Strzelecka Armii UNR. Formowanie – Szlak bojowy – Internowanie (1920-1924). Toruń: Wydawnictwo Adam Marszałek, 2012. S. 88-93; Feduszka J. Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytniej XVI-XIX w.... S. 213.

⁵⁰ Самутин П.З. VI-а Січова Стрілецька дивізія... С. 35-36.

⁵¹ Кедрин І. Життя – події – люди. Спомини і коментарі... С. 308.

⁵² Legieć J. Armia Ukraińskiej Republiki Ludowej w wojnie 1920 r.... S. 207-208; Krząstek T. Bitwa zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku... S. 221.

Телефонна мережа, що з'єднувала штаб, ратушу, станцію та ключові опорні пункти, функціонувала за встановленим розкладом: у визначені години надходили обов'язкові зведення обстановки, а поза цими інтервалами дозволялися короткі додаткові сеанси, пов'язані з ухваленням термінових рішень. З огляду на постійну загрозу пошкодження телефонних ліній начальник штабу одразу передбачив резервування зв'язку кур'єрською службою. Кур'єри доставляли не лише витяги з наказів, а й короткі схематичні ескізи ділянок із позначеними змінами у смугах вогню. Завдяки цьому ротні та взводні підрозділи могли оперативно уточнювати обстановку без потреби у тривалих телефонних сеансах, а система управління зберігала функціональність навіть за умов пошкодження ліній зв'язку⁵³. У такій конфігурації телефонний і кур'єрський зв'язок взаємно дублювали один одного, забезпечуючи стабільність керування, визначену штабом.

Опрацювання відомостей у штабі здійснювалося в усталеному циклі, який координував В. Змієнко особисто. Ранкове зведення включало нічні рапорти розвідувальних груп, записи зі спостережного поста на ратуші, повідомлення бронепоездів і короткі записки від патрулів⁵⁴. Оперативний відділ зводив ці матеріали у стислий огляд із картою пріоритетів, де фіксували ймовірні ділянки імітаційних атак і місця скупчення кінних груп для прориву. На підставі цього огляду вносили корективи до денних завдань: пересували сектори артилерійського спостереження, уточнювали «вікна» для бронепоездів, зміщували кулеметні позиції на передньому краї, проводили ротацію спостерігачів на вежі. До вечора готували оновлений план нічних вилазок із гарантованим каналом повернення інформації.

Навіть коли телефонні лінії ушкоджували або окремі перегони ставали небезпечними, загальний ритм не руйнувався. Кур'єрська служба нарощувала інтенсивність переходів, а бронепоезди зміщувалися на безпечніші відстані, зберігаючи прив'язку до визначених годин зв'язку та єдиного формату доповідей. Завдяки цій гнучкості відомості про рух противника на напрямках Сітанець–Майдан і Лабуне–Криниця надходили до штабу в межах того самого циклу ухвалення рішень, у якому формувалися розпорядження на контрдію.

У зведеному інформаційному контурі ці джерела забезпечували відомості належної достовірності, що дозволяло своєчасно викликати вогонь і маневрувати резервами без порушення оперативного темпу управління.

За умов гострого дефіциту часу інженерна підготовка оборони формувалася як раціонально організована, але цілісна система. Її основу становили швидкокомтовані протидоступні загородження, позиційні окопи на ключових ділянках замість суцільної траншейної смуги та мережа опорних пунктів із укриттями, орієнтованими відповідно до особливостей місцевості⁵⁵. Координацію робіт здійснював інженерний осередок 6-го технічного куреня під керівництвом сотника-інженера Володимира Бокитька. До земляних і загороджувальних робіт організовано залучали від трьох до п'яти тисяч мешканців міста та околиць, яких розподіляли по дільницях під старшинським наглядом, за погодинними

---

⁵³ Самутин П.З. Київ 1920 року // Вісті комбатанта. 1974. № 1. С. 26.

⁵⁴ Гришко Г. 1917 рік в Одесі // Розбудова Нації. 1930. № 3. С. 180-182.

⁵⁵ Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 93-98; Feduszka J. Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytnej XVI-XIX w... S. 214-216.

графіками та з чітким прив'язуванням завдань до майбутніх секторів вогню⁵⁶.

ступні загородження споруджувалися за єдиним задумом штабу: багаторядні лінії колючого дроту розташовували не фронтально, а під кутами до ймовірних напрямків атаки, що ускладнювало кінний стрій противника й заводило його під перехресний кулеметний вогонь⁵⁷. На найбільш уразливих підступах колючий дріт встановлювали у три–чотири ряди з проміжними проходами, що відкривалися саперами для власних маневрів. На Новій Осаді лінії відсували до природних складок рельєфу й польових доріг, створюючи послідовні «кишені» уповільнення. На північному сході вони враховували укриття в районах Калиновичів, Майдану й Сітанця, а на заході перекривали підходи до мосту через Лабунку на Янівцях. За наявності часу дріт посилювали надобами, засіками й ровиками, що примушували кінноту спішуватися під вогнем піхоти.

Траншеї будували не суцільною лінією, а вузлами довкола опорних пунктів. Головним було не їхнє розташування, а концентрація вогню на рубежах. Сектори кулеметів позначали прицільними кілками та картками вогню, прив'язаними до місцевих орієнтирів. Для батарей польової артилерії 10-ї дивізії задалегідь визначали орієнтири та номерні цілі на підступах до Нової Осади й уздовж лінії Сітанець–Майдан⁵⁸.

Залізничний насип виконував функцію другої оборонної лінії та внутрішнього протикінного бар'єра. На переходах його схили підрізали й укріплювали, облаштовували сходинки для швидкого маневру відділень, а на стиках із міською забудовою споруджували барикади з бруківки, шпал і возів. Насип подекуди використовували як прикриту комунікацію для переміщення вогневих засобів. Цегельню, казарми та виїзд на Щебрешин облаштовували як пункти збору резервів із визначеними маршрутами для контратак.

Масові інженерні роботи від початку організовувалися централізовано. За дорученням В.Змієнка оперативний відділ щодня складав таблиці виконання із зазначенням дільниць, матеріалів, темпів робіт і перерв на відпочинок. Плани робіт коригували відповідно до графіків нічних вилазок і бронепоездів, щоб забезпечити робочі групи й зберегти стабільність бойового циклу. Інженерні підрозділи вели облік матеріалів і мали подвійний план щодо мосту на Лабунці: демонтаж настилу або підрив опор, з наперед визначеними обхідними маршрутами для своїх військ.

Інженерні загородження істотно знизили наступальний потенціал кінноти: вимушене спішування під дротом, порушення бойових порядків на бар'єрах і затримки у вузьких проходах обмежували маневровість 6-ї та 11-ї дивізій противника, нівелюючи їхню ключову перевагу – швидкість масованого удару⁵⁹. Інженерна складова оборони виконувала функцію активного інструмента управління боєм: вона забезпечувала затримку противника на зовнішніх підступах і підтримувала стійкість командування в умовах урбанізованого середовища. Оборонний задум спирався на дві мобільні вогневі опори – дивізіон польової артилерії 10-ї піхотної дивізії (12 гармат), розгорнутий північніше Старого міста для перекриття підступів зі сходу, південного сходу та півночі, і бронепоезди.

---

⁵⁶ Доценко О. Літопис Української революції... С. 59-61; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 49-51.

⁵⁷ Olszański T. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r.... S. 88.

⁵⁸ Bitwa Lwowska i Zamojska... S. 156-158.

⁵⁹ Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 102-107; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 52-56.

Спостереження та коригування здійснювалися з ратушної вежі й панівних висот; передача даних відбувалася телефоном із резервуванням кур'єрами. Вогневі завдання структурувалися у три рівні: загороджувальний вогонь по визначених коридорах атак, зрив формувань на підступах до загороджень й ураження виявлених батарей. Розгортання батарей супроводжувалося таблицями вогню з орієнтирами та нумерованими цілями, а також визначенням меж безпечного наближення своєї піхоти.

Бронепοїзди виконували подвійну функцію: як мобільні артилерійські платформи, здатні швидко переносити вогонь уздовж перегонів, і як розвідувально-інформаційний інструмент штабу. Уніфіковані донесення їхніх команд містили дані про стан залізничного полотна, появу ворожих застав, спроби блокування станцій та оцінку доцільності рейдових дій⁶⁰. Розклад дій бронепοїздів узгоджувався з нічними та ранковими рейдами 31-го полку: під час відходу розвідників вони забезпечували вогневе прикриття, не порушуючи загального темпу бою. Для уникнення випадків «дружнього» вогню штаб запровадив дефіладні дуги, рубежі припинення стрільби та визначив на картах спеціальні проходи для власних контратакувальних груп.

Події ночі з 30 на 31 серпня стали перевіркою дієздатності системи оборони. Підрозділи 6-ї кінної дивізії РСЧА, скориставшись темрявою та локальними переboями зв'язку на західній околиці, захопили міст через Лабунку в районі Янівців і вклинилися у міську смугу. Загроза полягала не стільки в чисельності групи, що прорвалася, скільки у високій ймовірності її швидкого посилення новими силами й ризику порушення керування в тилівій зоні. У цій ситуації штаб 6-ї дивізії без затримок застосував заздалегідь розроблений кризовий алгоритм у повному обсязі.

Першим заходом стало відновлення суцільності фронту на флангах прориву. Найближчі резерви – підрозділи 31-го полку й елементи штабної сотні – короткими маршами висунулися з внутрішніх вузлів оборони, розгорнули кулемети на мінімальних дистанціях і організували перехресні сектори вогню. Маневр прорваних підрозділів противника був одразу обмежений і зосереджений у секторі перед мостом. Одночасно дивізіон 10-ї піхотної дивізії за скороченим протоколом відкрив загороджувальний вогонь, параметри якого були визначені заздалегідь та мінімізували ризики для власних сил. Мета полягала не у вибиванні кожної групи в міській смузі, а у відсіченні підкріплень і недопущенні закріплення противника за мостом.

Завершальним етапом стали контрудари невеликих штурмових відділень, що висувалися з районів казарм і цегельні. Замість фронтального очищення сектору штабові настанови передбачали короткі послідовні рейди, які дезорганізували угруповання противника, що прорвалося, відновлювали контроль над внутрішніми кварталами та поступово відтіснили його до річки⁶¹. Діяли через заздалегідь позначені «вікна проходу» крізь власні загородження й за нічними орієнтирами, підготовленими для штурмових команд⁶². Застосована тактика змушувала противника одночасно утримувати оборону в кількох точках, порушувала його систему управління та обмежувала можливість

---

⁶⁰ Feduszka J. Forteca zamojska na tle fortyfikacji nowożytnej XVI-XIX w.... S. 218.

⁶¹ Доценко О. Літопис Української революції... С. 59-69; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 49-58.

⁶² Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 95-98, 102-110.

розгортання вглиб міської забудови. Координацію дій – від коригування артилерії та бронепоездів до ротації штурмових груп – забезпечував штаб, що зберігав безперервність управління у критичний момент бою⁶³.

У ніч із 30 на 31 серпня вирішальне значення мали інженерні бар'єри другої лінії. Залізничний насип і загородження з колючого дроту не допустили перетворення локального прориву на оперативний пролом. Після того як контрудари малих груп у поєднанні з перехресним кулеметним вогнем звузили зону прориву, артилерія за встановленим сигналом припинила загороджувальний вогонь, і піхотні відділення, рухаючись підготовленими коридорами, відтиснули підрозділи противника за Лабунку. До світанку було відновлено контроль над мостом, а система зв'язку повернулася до штатного режиму: телефон знову забезпечував основний обмін повідомленнями, інтенсивність кур'єрських переходів скоротилася, а бронепоезд на найближчому перегоні підтвердив відсутність значних скупчень противника на лівому березі.

Вирішальне значення мала якість штабного керівництва. Завдяки завчасно визначеним критеріям для застосування артилерії та введення резервів начальник штабу В. Змієнко забезпечив безперервність бойової роботи штабу, що дозволило локалізувати прорив як тактичний епізод і запобігти дезорганізації управління в міській зоні.

Організація тилу була не менш системною. Після безладного проходу обозів розбитої під Тишівцями кубанської бригади Яковлева штаб 6-ї Січової дивізії впорядкував міський простір: українські патрулі було підсилено ротами 31-го полку, історичну частину міста та передмістя поділено на сектори, воякам заборонено входити до приватних помешкань, а мешканцям поширено звернення з вимогою залишатися вдома. Затриманих дезертирів через команди 31-го полку повертали до строю; випадки мародерства передавали комендантові штабу для дисциплінарного розгляду. Перевірки потенційно ризикових місць проводили лише за наказом командування групи; огляд єврейського молитовного дому на вул. Божничій відбувся без інцидентів. Відповідні заходи швидко зняли напругу в прифронтових кварталах і не допустили панічних настроїв.

Логістичне забезпечення організовувалося завчасно. На станцію своєчасно прибули ешелони з продовольством і амуніцією, що дозволило стабілізувати нормування: українська група мала запас на п'ять-шість діб, польські підрозділи – на три-чотири. Штаб упорядкував систему розподілу, чітко розмежував військові й цивільні фонди, а частину продуктів передали населенню через місцевий споживчий кооператив у режимі ощадливого витрачання, зважаючи на невизначеність тривалості облоги. Для бойових частин запровадили добові відомості витрат за видами майна – патрони, гранати, артилерійські постріли; для підрозділів технічного забезпечення – окремі картки обліку інженерних Масові фортифікаційні роботи були інтегрованою складовою оборонного плану, а не випадковою ініціативою. Під керівництвом українських саперів 6-го технічного куреня щодня залучали від трьох до п'яти тисяч мешканців, роботу яких організовували за добовими таблицями, узгодженими з оперативним відділом, щоб уникати перетину з маршрутами нічних рейдів і періодами вогневої підтримки. Загородження у вигляді дроту, надоб'їв, ровів і барикад розміщували так, щоб спрямовувати противника на пристріляні

---

⁶³ Legieć J. Armia Ukrainskiej Republiki Ludowej w wojnie 1920 r.... S. 211–216.

сектори артилерії та кулеметів, залишаючи контрольовані проходи для власних контратак. Другу лінію – залізничний насип – обладнали охоронюваними переходами і пунктами для маневру резервів, що забезпечувало тилову комунікацію навіть у разі локальних проривів. У результаті система управління містом і забезпеченням набула ознак цілісного адміністративно-бойового комплексу: дисципліна та правопорядок мінімізували внутрішні збої, нормовані запаси знижували логістичні ризики, інженерні споруди уповільнювали противника, а дубльовані канали зв'язку гарантували узгодженість тилових рішень із потребами фронту.

Коаліційний характер оборони забезпечувався єдністю управління попри різнонаціональний склад сил. На рівні групи цей принцип уособлювали командувач полковник Марко Безручко та начальник штабу полковник Всеволод Змієнко: інтеграція польських та українських підрозділів досягалася не деклараціями, а практичними процедурами – єдиними наказами, спільними графіками дій, уніфікованими сигналами та постійними каналами взаємної відповідальності⁶⁴.

Розподіл ролей відображав реальну структуру наявної сили. Польський 31-й полк утримував першу лінію на найбільш уразливому секторі Нової Осади і мав пріоритет у виклику вогню 10-ї дивізії⁶⁵. Українські частини 6-ї Січової дивізії – штабна сотня, 6-й технічний курінь і 6-й кінний курінь – закріплювали другий рубіж по насипу, становили інженерне ядро, забезпечували кур'єрсько-естафетний зв'язок і формували локальний резерв для контрударів від внутрішніх «точок твердості». Артилерійський дивізіон 10-ї дивізії виступав вогневою опорою першої лінії з пристріляними «коридорами» на підступах до Нової Осади, тоді як бронепоезди працювали як флангове підсилення й мобільне перекриття східної дуги, поєднуючи батарейну функцію з передаванням оперативних донесень зі станцій і перегонів⁶⁶.

Другим виміром координації виступав час. Штаб групи встановив спільний добовий ритм: нічні рейди 31-го полку з визначеними інтервалами повернення, ранкові патрулювання бронепоездів із готовністю вогневої підтримки на етапі відходу, денні вогневі серії артилерії по зонах зосередження противника на дузі Калиновичі–Майдан–Сітанець і вечірні звірення карт із підтвердженням на наступний цикл. Сигнальні системи (світлові, телефонні й кур'єрські) було уніфіковано для польських та українських підрозділів, а офіцерів зв'язку закріплено за «чужими» частинами для мінімізації часу виклику вогню й усунення мовних і процедурних бар'єрів.

Важливим завданням роботи стало подолання джерельної асиметрії, характерної для коаліційних операцій. Частина польських рапортів, зокрема звіт командира 30-го полку, майже не відображав внесок підпорядкованих українських підрозділів, зводячи його до кількох десятків кавалеристів. Водночас штабні документи групи «Замостя» та свідчення українських учасників фіксують іншу картину: інженерні роботи 6-го технічного куреня й місцевих мешканців, безперервний кур'єрський зв'язок, резервні контрудари малими групами з внутрішніх вузлів, а також відновлення порядку в міському тилу після проходу

---

⁶⁴ Доценко О. Літопис Української революції... С. 43-46, 66-68; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 48-60.

⁶⁵ Bitwa Lwowska i Zamojska... S. 142-147, 166-172.

⁶⁶ Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 102-112.

обозів розбитої бригади. Усе це – зони відповідальності української сторони, без яких «механіка» єдиного плану не спрацювала.

Координація ґрунтувалася не на символічному визнанні, а на уніфікації процедур: спільних таблицях вогню, стандартизованих формах цілевказівок, узгоджених картах секторів, визначених рубежах припинення вогню та єдиних тригерах введення резервів. Цю практичну сумісність забезпечував штаб під керівництвом В. Змієнка, що дозволило коаліції функціонувати як цілісна система управління попри мовні відмінності та різні традиції штабної культури.

Для коректного аналізу штабного замислу оборони доцільно триматися консервативних, узгоджених орієнтирів. Робоча консолідація гарнізону групи «Замостя» виглядає так: загальна чисельність – близько 3500–3550 осіб із урахуванням обслуги бронепоездів; активний стрілецький компонент – приблизно 3080 штиків; кінний – близько 350–360 шабель. До складу вогневих засобів входили щонайменше сорок важких кулеметів, дванадцять польових гармат дивізіону 10-ї піхотної дивізії та три рухомі платформи – бронепоезди «Загончик», «Месник» і «Смерть». Для противника приймається узгоджений орієнтир у межах 12,5 тис. осіб, із них приблизно 10 тис. шабель і до 2 тис. багнетів, близько 200 важких кулеметів і близько двадцяти гармат, за флангової підтримки двох піхотних дивізій – 24-ї та 44-ї. Така пропорція задає стартовий коефіцієнт переваги в «живій силі» понад 3:1 на користь наступального угруповання. Втім, цей показник не враховує ефект місцевості, інженерної підготовки і наявності рухомих батарей; саме їх штаб, під керівництвом Змієнка, перетворював на керовану щільність вогню на підступах до Нової Осади та вздовж лінії залізничного насипу, нівелюючи чисто чисельну асиметрію практикою організованого вогню і маневру.

Оцінювання втрат вимагало стриманої, обережної методики. Для гарнізону Замостя в джерелах фігурує орієнтир близько 250 убитих і поранених із піком на 30 серпня, тоді як для 1-ї Кінної армії переважають неконкретні означення на кшталт «значні» чи «великі», а абсолютні цифри демонструють широкий розкид і часто супроводжуються наративними перебільшеннями⁶⁷. За таких умов застосовувався принцип обережного мінімалізму: фіксувалося не абсолютне число втрат чи сил, а порядок величин, достатній для порівняння співвідношень і оцінки ефективності рішень – зокрема щільності вогню, тривалості утримання рубежів і темпу контрдій. Це дозволяло уникнути опори на неперевірені дані⁶⁸.

Додаткової обережності потребували розрахунки кулеметів і артилерії, оскільки лінійні реєстри часто не враховували станкові кулемети на рухомих платформах і резервні гармати, тимчасово виведені з бою. Тому наведені показники подаються у стриманому вигляді та відбивають гарантований мінімум засобів, якими штаб міг реально оперувати при плануванні вогневих пакетів і прив'язці загороджень до секторів ураження. Поняття «активні шаблі» доцільно розглядати як змінний показник: у нічний час і під час насичення передмість противником фактична чисельність на передньому краї визначалася не

---

⁶⁷ Доценко О. Літопис Української революції... С. 43–46, 59–69; Безручко М. Січові стрільці у боротьбі за державність... С. 48–60; Bitwa Lwowska i Zamojska... S. 142–172; Krzastek T. Bitwa zamojska i obrona Zamościa w sierpniu 1920 roku... S. 219–221.

⁶⁸ Olszański T. Mit i prawda o obronie Zamościa w sierpniu 1920 r.... S. 88–90; Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 95–112.

штатними розписами, а ритмом рейдів, ротацій і локальних контрактів, що фіксується у звітних матеріалах і спогадах учасників.

За джерелами особливо виразно простежується внесок начальника штабу 6-ї Січової дивізії у формування системи управління групою «Замостя». Під керівництвом полковника Всеволода Змієнка дивізійний штаб інтегрувався з тимчасовою структурою групи, де кожна функція мала визначеного виконавця: оперативний відділ відповідав за планування і контроль виконання, розвідка – за добові «зрізи» обстановки, інженерна ланка – за темп і пріоритети фортифікаційних робіт, служба зв'язку – за вертикальні та горизонтальні канали взаємодії. У цьому організаційному форматі підрозділи різного національного походження взаємодіяли не на рівні декларацій, а через уніфіковані процедури підпорядкування, спільну карту секторів і стандартизовані сигнали, що забезпечувало узгодженість командування в межах багатокомпонентного угруповання.

Управлінський внесок начальника штабу простежується у трьох ключових вимірах: часовому – поєднання інженерних бар'єрів із ритмікою наказів; вогневому – синхронізація батарей, кулеметних секторів і бронепойздів; та організаційно-керівному – забезпечення стійких каналів управління попри розриви зв'язку. У такій конфігурації утримання Замостя до підходу союзних сил стало досяжною метою, тоді як задум швидкісного «проходу» 1-ї Кінної армії втратив оперативне підґрунтя. Методологічно реконструкція управлінського каркасу спирається на асиметричну джерельну базу, що зумовлює застосування підходу «часових коридорів» і міжкорпусного зіставлення для дисциплінування невизначеності без вдавання до штучної «надточності».

Реконструкція управлінського каркасу неминуче спирається на асиметричну джерельну базу, де ціла низка елементів збереглась фрагментарно. Повного штатного розпису із переліком посад, черговостей, маршруту донесень і добових змін немає в науковому обігу; у кращому разі окреслюється «скелет» із рівнями командування, начальником штабу, оперативним і розвідувальним компонентами, інженерною складовою та зв'язком⁶⁹. Тому докладний опис управлінського циклу можливий лише через опосередковані ознаки: повторюваний ритм наказів, збіги топографічних прив'язок, сталі формули у бойових розпорядженнях.

Комунікаційний вимір так само фіксується нерівномірно: телефонні лінії, комутаційні вузли, маршрути кур'єрів і часові «вікна» естафет описані фрагментами, а безшовної хронології простоїв і відновлень скласти не можна. У цих умовах доречним є підхід часових коридорів: порівнювати момент видачі наказу, позначку його виконання та незалежні свідчення про рух підрозділів, аби окреслити, як саме дублювання зв'язку телефонним і кур'єрським каналами втримувало керованість у критичні хвилини.

Суттєву складність становлять розбіжності між польськими та українськими звітами щодо внеску приданих українських частин. Польові рапорти переважно редукують їхню участь до побіжних згадок, тоді як українські наративи детально відображають інженерні роботи, функціонування кур'єрської мережі, проведення контрударів резервами та забезпечення порядку в місті. За таких умов обґрунтованим є застосування міжкорпусного зіставлення: факт вважається достовірним тоді, коли узгоджуються місце, час і характер

---

⁶⁹ Доценко О. Літопис Української революції... С. 44–45, 47; Wiszka E. Szósta Strzelecka... S. 81–82.

завдання у двох чи більше незалежних корпусах джерел або коли він опосередковано підтверджується картографічними матеріалами, таблицями вогню та календарем переміщень.

Кількісні параметри, передусім втрати, вимагають методологічної стриманості. У міжвоєнних дискусіях і пізніших нарративах цифри щодо 1-ї Кінної армії коливаються у широких межах і часто мають публіцистичний характер. Тому застосовано консервативний підхід: фіксується мінімально узгоджений рівень, достатній для оцінки співвідношень сил та інтенсивності бою без претензій на абсолютну точність. Аналогічно, у підрахунках кулеметів і гармат коректніше виходити з гарантованого мінімуму засобів, реально задіяних штабом, оскільки облік не враховує рухомі платформи, тимчасові ремонти та втрати, що робить високоточні баланси ненадійними.

Оперативно-стратегічний рівень – директиви на адресу С. Будьонного та загальні розпорядження армійських штабів – є важливим для розуміння задуму противника, проте має обмежене значення для покрокової реконструкції міського бою. Радіообмін у районі Замостя зафіксований уривчасто, тому реконструкція його змісту лише на основі логіки подій виходила б за межі достовірності. У цьому контексті доцільно відрізнити рамкові настанови (напрямки ударів, строки, загальні цілі) від конкретної структури оборони – схем підпорядкування, каналів зв'язку та алгоритмів взаємодії артилерії з бронепоездами, які становили ядро системи штабного управління.

Атрибуція здійснюється за принципом прозорості. У випадках, коли збереглися недвозначні документи (накази, диспозиції, приписані рубежі та сигнали), висновки формулюються безпосередньо. Якщо ж джерельною основою виступають мемуари чи узагальнення, застосовується обережна індукція – із прив'язкою до дат і місцевостей, звіркою з картами та незалежними свідченнями й чітким окресленням меж реконструкції. Додатково враховуються топонімічні та картографічні зсуви, здатні породжувати хибні відповідники. Сукупність цих прийомів не усуває невизначеність, але дисциплінує її, визначаючи зони «твердих опор» і контрольованих припущень. Саме така аналітична дисципліна дозволяє адекватно оцінити роль начальника штабу Всеволода Змієнка як ключового архітектора й утримувача цілісної системи управління, завдяки якій багатокомпонентне угруповання діяло узгоджено та результативно⁷⁰.

Висновки. Оборона Замостя постала як зразок коаліційної дієздатності, заснованої не на символічних деклараціях, а на інституційно забезпеченій єдності управління: штаб 6-ї Січової дивізії виконував функції штабу групи «Замостя», інтегруючи польські й українські підрозділи в єдину операційну систему спільних наказів, уніфікованих сигналів і погоджених графіків дій. Визначальним був внесок начальника штабу полковника Всеволода Змієнка, який стандартизував структуру бойових документів, задав добовий «ритм оборони», синхронізував батареї, кулеметні сектори й бронепоезди та забезпечив стійкість керування попри розриви зв'язку.

Просторово-часова модель оборони поєднала три рубежі (Нова Осада – залізничний насип – давні фортифікації) з циклічністю ухвалення рішень, перетворивши простір і час на ресурси, що компенсували чисельну перевагу противника. Інженерні бар'єри стали

---

⁷⁰ Скрипник О. Таємний легіон Української революції... С. 139-145, 152-155.

інструментом керування темпом бою: вони уповільнювали кінноту, спрямовували її в керовані «коридори» ураження та створювали умови для контратак, тоді як багатоканальний зв'язок (телефон, кур'єри, «вогневий» канал) мінімізував часові лаги між спостереженням, передаванням і вогневим реагуванням. Кризова ніч 30/31 серпня підтвердила дієвість цієї архітектури: швидке введення локальних резервів, скорочені процедури загороджувального вогню та послідовні контрудари малими групами локалізували прорив до тактичного епізоду без втрати керованості міською обороною. Завчасне логістичне планування та секторалізація тилу зняли внутрішні збої й підтримали боєздатність гарнізону в умовах облоги, а єдиний добовий календар дій разом з уніфікованими сигналами скоротив час виклику вогню та усунув мовно-процедурні бар'єри між контингентами.

У підсумку стартова перевага 1-ї Кінної армії в «живій силі» була нівельована керованою щільністю вогню на підступах до Нової Осади й уздовж насипу, що зробило утримання міста до підходу союзних сил реалістичним і зірвало оперативний задум противника.

Методологічно робота спирається на асиметричну джерельну базу та застосовує підхід «часових коридорів» і міжкорпусного зіставлення; кількісні оцінки подано на рівні гарантованого мінімуму, достатнього для перевірки управлінських рішень без претензії на псевдоточність. Сукупність цих спостережень дозволяє оцінити В. Змієнка як ключового архітектора й утримувача цілісної системи штабного управління, завдяки якій багатокомпонентне угруповання діяло узгоджено й результативно.

Mykola Kret

Vsevolod Zmiienko and the Defense of Zamość in 1920: the System of Staff Management

Abstract: The article presents a comprehensive analysis of the organization and functioning of the staff of the 6th Sich Rifle Division of the Ukrainian People's Army during the defense of Zamość on 28–31 August 1920 as a representative case of coalition interaction with the Polish Army. Based on verified documents, field reports, and memoirs, the study reconstructs the command mechanisms that ensured the stability of the defense: the daily operational rhythm of the staff, a multi-channel communication system, the synchronization of artillery and armored trains, and crisis-response algorithms. Particular emphasis is placed on the contribution of Chief of Staff Colonel Vsevolod Zmiienko, who integrated multi-national units into a unified command system through standardized orders, common sector maps, and harmonized signals. The engineering works carried out by the 6th Technical Battalion and local civilians are interpreted as an instrument of spatial and temporal control of battle, which neutralized the enemy's numerical superiority in cavalry. The critical test came on the night of 30/31 August, when a Soviet breakthrough was contained thanks to pre-defined triggers for reserve deployment and artillery fire. The article offers a systematic reconstruction of the 'staff architecture' of the defense, clarifies quantitative parameters of

forces and losses, and applies the methodology of 'time corridors' and inter-corps cross-checking to address source asymmetry. The findings highlight the Ukrainian contribution to coalition operations of 1920 and underscore V. Zmiienko's personal role in shaping the tradition of Ukrainian military command.

Keywords: city defense, 1920 war, Polish-Soviet War, military coalition, Sixth Sich Rifle Division, Polish Army, Zamość, Vsevolod Zmiienko